

אפשר לחיות כל החיים בלי לומר אף פעם "אני"

ברומאן הביכורים של הסופרת הטטרית גוזל יכנה מסופרים קורות חייה של סבתה, שהוגלתה למזרח סיביר במסגרת תוכניתו של סטלין לחיסול הקולקמים ומשפחה חרופה היא נהפכת לאשה שיש לה חירות מסוימת, שיודעת לנהל את חייה לפי רצונה עד כמה שאפשר

רות אלמוג 22.12.2020 10:34

זוליכה פוקחת עיניים, מאת גוזל יכנה, תירגמה מרוסית חמוטל בר־יוסף, הוצאת כרמל, 2020, 489 עמודים

"זוליכה פוקחת עיניים" הוא רומאן מפתיע ונהדר. מפתיע כי הוא לוקח את הקורא למחוזות נידחים ושכוחי־אל, כי הוא כתוב כרומאן רוסי קלאסי, כי הדמויות משורטטות ביד אמן והתקופה הקשה של שנות השלושים בברית המועצות מתוארת באופן פלסטי, וכל הסיפור בחלקיו השונים משכנע.

הרומאן נסב על קורותיה של זוליכה, טטרית צעירה, מוסלמית אדוקה, החיה בבקתה בכפר טטרי עם בעלה המזדקן במחוז קזן. עמהם חיים גם חמותה העיוורת הסדיסטית ובעלי החיים שלהם. מן "היום שבו מורטזה בן הארבעים וחמש הביא הביתה את זוליכה בת החמש־עשרה", היא נתונה לעריצות ולעריצות אמו הזקנה העיוורת־חירשת, "המכשפה", שנתנה לה את הכינוי "תרנגולת רטובה" ומטיחה בה שהיא עצלנית, אף שהמסכנה עובדת בפרך מן השחר ועד רדת הלילה.

יומה של זוליכה מתחיל בהרקת עביט השופכין של הזקנה וניקיון וממשיך בחטיבת עצים לבעירה. היא מבשלת, מטפלת בבעלי החיים ומנקה, והגרוע מכל, ארבע הבנות שהיא יולדת מתות בילדותן המוקדמת. "במשך כל חייה זוליכה לא הוציאה מפיה את המלה 'אני' פעמים כה רבות כמו בחודש המאסר", שיתואר בחלק השני של הרומאן, כי "הצניעות היא כל כבודה של אשה ולכן לא יאה לאשה הגונה לומר 'אני' ללא סיבה. הלשון הטטרית אפילו בנויה כך, שאפשר לחיות כל החיים בלי לומר אף פעם 'אני'" (עמ' 150).

זוליכה אומללה, כנועה ורעבה. חיי העבדות הם החיים היחידים שהיא מכירה. המחברת מתארת את המעבר של זוליכה מעבדות ביתית אל מצב גרוע יותר, אחר ולא־מוכר, לאחר רצח בעלה על־ידי קצין זוטרי סובייטי, איגנטוב, שעומד בראש החיילים שבאו להוציא את הטטרים מטטריה לגירוש ולגלות בשממת סיביר. זה הטיהור של סטלין את הקולקמים, האיכרים בעלי הרכוש הפרטי. השטח שיפונה ישמש להקמת קולחוזים, משקים משותפים. אחרי שנרצח בעלה נשלחת זוליכה למסע הענישה הארוך שבמרכז הרומאן.

על המסע הזה של גולים ועקורים מופקד איגנטוב, רוצח בעלה של זוליכה. איגנטוב הוא קומוניסט נלהב ואדוק. אל הקבוצה שהוא מופקד עליה מצרפים השלטונות קבוצה של אזרחים מלנינגרד ועמם

נמנה מנתח מפורסם, פרופ' וולף קרלוביץ לייבה. הוא כבר כמעט דמנטי, אבל תויג על-ידי הממשלה כמרגל גרמני. כשהם חולקים פת לחם זוליכה מתיידדת אתו ואף כי אינה מבינה את דבריו, מלים ומושגים מעולם הרפואה, היא מתייחסת אליו בכבוד ורואה לעצמה זכות בקשר עמו.

בדרך, לאחר חודשים שבהם מספר המתים הולך ומתגבר והאנשים קוברים אותם בקברי־אחים בצדי הדרך, מועלית קבוצת האנשים ששרדה, ובהם זוליכה שמתגלה כי היא הרה ללדת, הפרופסור הדמנטי, צייר ופסל וסוהר מושחת, על ספינה ישנה ועמוסה מכדי להחזיקם, וכשהספינה טובעת טובעים עמה רוב האנשים. השורדים בונים מחנה על גדת נהר אנגרה ביער הסיבירי. בדרך פלא הם מצליחים להקים יישוב שיתופי שמקיים את עצמו. זוליכה מסתגלת לאופן קיום ולתרבות זרים לה וממונה לציידת של היישוב. היא לומדת שיש חיים אחרים מאלה שהכירה בכפר והיא יוצאת מרווחת מן הגלות. הפרופ' מיילד אותה והפעם יש לה תינוק בריא ששמו יוסוף, והוא כבר יחיה חיים אחרים. יוסוף הוא ילד ברוך כישרונות, אמן, והוא נחמתה של זוליכה ופיצוי על כל הייסורים שמינו לה החיים.

זוליכה עוברת מהלך התפתחותי ומשפחה חרופה היא נהפכת לאשה שיש לה חירות מסוימת, שיודעת לנהל את חייה לפי רצונה עד כמה שאפשר. בנה יוסוף יברח מן המקום כדי להגיע לעיר הגדולה ללמוד באקדמיה לציור.

הספר נקרא בריתוק וקשה להניחו מן היד.

הורי המחברת, ילידת 1977 (קזן), היו אקדמאים, אם רופאה ואב מהנדס, והיא דיברה טטרית ולא ידעה רוסית עד שהגיעה לגן. זאת ועוד, הסיפור של זוליכה הוא סיפור חייה של סבתה שהוגלתה למזרח סיביר במסגרת התוכנית לחיסול הקולקים. זהו רומאן הביכורים של המחברת הטטרית, היא זכתה עליו בפרסים והוא תורגם ללשונות רבות. חמוטל בר־יוסף עשתה עבודת תרגום נהדרת. אני משערת שהיא גילתה את הספר ויזמה את הוצאתו לאור. תודה לה.